

Erken Çocukluk
Döneminde Gelişimsel
Gerilik/Yetersizlik Tanılı
Çocukların Ebeveynlerine
Yönelik Çevrim içi Evde
Destek Programının
Tasarlanması ve
Uygulanması

PROJE EV-DES

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU

Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB), toplumsal/sosyal etkileşimde ve iletişimde yetersizlikler ile davranış, ilgi ve etkinliklerde sınırlı, basmakalıp ve yineleyici örüntülerle ve toplumsal etkileşim, toplumsal iletişimde kullanılan dil ya da sembolik/imgesel oyun becerilerinin en az birinde 3 yaşından önce gecikmelerin ya da olağandışı bir işlevselliğin olması ile karakterize nöro-gelişimsel bir bozukluktur.

Sözel Dil Becerileri

OSB, sosyal iletişim ve etkileşim becerilerinde sınırlılıklara yol açan gelişimsel bir yetersizliktir ve etkileri yaşam boyu devam eder. Otizm spektrum bozukluğu olan çocuklarda dil becerileri değişkenlik göstermektedir. OSB ve zihinsel yetersizlik durumu birlikte görüldüğünde de dil becerilerine zeka geriliğinden kaynaklanan yetersizlikler de eşlik etmektedir.

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Dilin Anlam /İçerik Boyutu

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Sözcük ve Cümle Edinimi

OSB olan çocuklar normal gelişim gösteren çocuklara benzer bir sözcük dağarcığı gelişimi göstermekte (Luyster ve diğ., 2007) fakat sözcük edinim sürecinde güçlükler çekmektedir. Eigsti ve diğ., 2007).

OSB'li çocukların söz öncesi iletişim becerilerinde (bakış, jest-mimik, ortak dikkat) görülen gecikme ve sınırlılıkları dile geçişini dolayısıyla ilk sözcüklerin ortaya çıkışını geciktirmektedir. Bu durumda çocuğun OSB'den etkilenme derecesi etkili olmaktadır.

OSB'li çocukların bir kısmı ilk sözcüklerini edinmede gecikme yaşayabilirken bir kısmı ise sözcükleri yaşlarına uygun zamanda edinmekte ancak 2-3 yaşlarında bu sözcükleri kaybedebilmektedirler.

Her çocuk gibi edindikleri ilk sözcükler çevrelerinde olan, sık gördükleri obje, eylem ve kişiler olmaktadır aynı zamanda ilgi duydukları nesne ve etkinliklerde ilk sözcüklerin neler olacağını etkilemektedir. OSB olan çocuklar belirli bir türdeki sözcüklerin ediniminde ve kullanımında güçlükler yaşamaktadır. OSB olan çocuklar bilmek, anlamak, sanmak, inanmak vb. zihinsel işlemleri belirten sözcükleri kullanmada sınırlılık yaşarlar ve diğer yetersizlik grupları ve normal gelişim gösteren çocuklar ile kıyaslandığında anlamlı bir farklılık yaşamalarından dolayı bu durumun OSB'ye özgü bir güçlük olduğu düşünülmektedir.

Aynı zamanda şakaları, mizahı, atasözleri, deyimleri ve mecazları anlamakta ve kullanmakta da sınırlılık yaşamaktadırlar. Sözcüklerin daha ziyade birincil anlamlarını anlamaktadırlar. Örneğin etekleri zil çalmak deyimini eteklerin ucunda sallanan çanlar şeklinde düşünebilmektedirler ya da kafam kazan kadar oldu, başım çatlayacak gibi sözcükleri yine gerçek anlamları ile düşünebilmektedirler.

OSB olan çocuklarda bağlama uygun olmayan sözcükler, bu sözcüklerin sıra dışı kullanımı (ekolali) ya da uydurma sözcüklerin kullanımı görülebilmektedir. Ekolali, daha önce duyulan bir sözcük ya da cümlenin sosyal bağlama uygun olmayan şekilde anında ya da gecikmeli olarak tekrarlanmasıdır. "Merhaba, nasılsın?" sorusuna iyiyim demek yerine "merhaba, nasılsın?" şeklinde aynen tekrar edilmesi anında ekolaliye örnek olarak verilebilir. Gecikmiş ekolali ise günler, haftalar bazense yıllar sonra bile görülebilir. Kreşten gelince uyumadan önce yatağında o günkü konuşmaları tekrar etmek gecikmiş ekolaliye örnek olarak verilebilir. Ekolalinin aslında iletişimsel bir değeri vardır. Pek çok OSB'li çocuk aslında iletişimi nasıl başlatacaklarını, sıra onlara geldiğinde ne söyleyecekleri bilemediğinden, söylenenleri anlamadıklarında ekolaliyi iletişim amaçlı kullanmaktadır.

OSB olan çocuklar zamir kullanımında da güçlük yaşamaktadırlar. OSB olan çocuklarda zamirleri tersine çevirme (ben yerine sen kullanımı gibi) yaygın bir şekilde görülmektedir. (Kuder, 1997; Lee, Hobson ve Chiat, 1994). Örneğin karşılıklı oyun oynarken "sıra bende!" diyerek şekli kovaşına şekil attıktan ya da çıkartmayı deftere yapıştırdıktan sonra "şimdi sıra kimde?" diye sorduğunuzda cevap vermediğinde OSB'li çocuğa araba/çıkarmayı uzattığınızda ve "Sıra sende" dediğinizde o da "sıra sende" cevabını vermektedir. Bu duruma ilişkin farklı hipotezler bulunmaktadır.

Bunlardan birisi, OSB olan çocukların sahip oldukları ekolali davranışlarının zamirlerin uygun biçimde kullanılmasını olumsuz etkilediği yönündeyken, bir başka neden; sohbet bağlamında dinleyici ve konuşmacı rollerinin değiştirilmesinde yaşanan güçlük olarak görülmektedir. Ayrıca zamirler, bağlama dayanan bilgi oldukları için yani duruma göre "ben-sen" zamirlerinin kullanımı değiştiği için bilişsel gelişim açısından belli bir düzeyde olmayı gerektirmektedir. Bir başka neden olarak da OSB olan çocuklarda görülen dikkat eksikliğinin zamirleri uygun bir şekilde kullanmayı öğrenmekte güçlük yaşamalarına yol açtığı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra OSB olan çocuklarda başkaları tarafından bilinmeyen özel anlamlar içeren alışılmadık, sıra dışı sözcükler veya ifadeler kullanma ya da başka bir deyişle sözcük uydurma (neolojizm) dikkat çekmektedir.

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocuklarda Dilin Biçimi/Dilbilgisi Boyutu

OSB olan çocuklarda sesbilgisel gelişimin normal gelişim gösteren çocuklar ile aynı yolu izlediği ancak gecikmeler yaşandığı belirtilmiştir. (Kuder, 1997). OSB olan çocuklarda seslerin üretimi, yapılan hatalar gecikmiş olsa ya da gelişim daha yavaş olsa da normal gelişim gösteren çocuklar ile aynı gelişimsel sırayı takip etmektedirler. (Bogdashina, O., 2005)

Tüm bunlara karşın bu alanda çalışılan bir grup araştırmacı da OSB olan çocukların normal gelişim gösteren bireyler ile gelişimlerinde ve gelişimsel sırada farklılıklar yaşadıkları belirtilmiştir. (Wolk, Edwards ve Brennan, 2016) OSB olan çocukların normal gelişim gösteren bireylere göre daha geç aşamalarda çıkan seslerin erken çıkması ya da daha erken çıkan seslerin geç çıkması durumları ile karşılaştığı, OSB olan ve normal gelişim gösteren çocukların gelişimlerinde farklılıklar olduğunu düşüncesini geliştirmiştir.

OSB olan çocukların normal gelişim gösteren çocuklara göre söz öncesi dönemde daha az sesletimler yaptıkları, babıldama tekrarlarının daha geç ortaya çıktıkları ve daha az sıklıkla görüldüğü belirtilmektedir. OSB olan çocuklar diğer dil bileşenlerine göre en az sınırlılığı ses bilgisinde yaşadıkları söylenebilir. (Owens, 1999)

OSB olan çocuklar fonolojik farkındalık performansları sınırlıdır. Konuşmadaki atipiklik erken dönemde başlamakta ve bazen ileriki yaşlarda da devam etmektedir. OSB olan çocuklarda anlaşılabilirliği etkileyen seslerin ve ses düzenlerinde bozulma ya da farklılaşmalar gözlemlenmiştir.

OSB olan çocukların normal gelişim gösteren bireylere göre ve OSB olan farklı bir çocuğa göre farklı sesbilgisel özellikler gösterebilirler.

OSB olan çocuklar sözcükleri oluşturan eklerin ediniminde güçlükler yaşamaktadırlar. Normal gelişim gösteren akranlarıyla karşılaştırıldığında OSB'li çocukların bağlaç, zamir, zaman eklerini kullanmakta zorluk yaşadıkları belirtilmektedir. Akranlarıyla kıyaslandığında daha basit cümleler kullanma eğilimindedirler. Bunun nedeni olarak da bağlaçları kullanma, sözcükleri bir araya getirerek anlamlı cümleler oluşturma gibi becerilerde zorluk yaşamaları düşünülmektedir.

OSB'li Çocuklarda Dil Kullanımı/Pragmatik

OSB'li çocukların tamamında OSB'den etkilenme dereceleri ne olursa olsun dili işlevsel olarak kullanma becerileri etkilenmektedir. Bu etki yaşam boyu devam etmektedir. Dili kullanma becerileri, dilin günlük yaşamda farklı bağlamlarda kullanılması demektir. Bu bağlamlarda dili kullanırken iletişimsel bağlama da dikkat edilmesi gerekir. Kullanım boyutu, sohbet becerilerini de içerir. Sohbet başlatma, sohbeti sürdürme, bir konuda kalarak sohbet etme ya da konular arasında uygun geçiş yapabilme, sohbeti sonlandırabilme gibi yeterlikleri kapsar.

Daha açık bir ifadeyle dili işlevsel bir iletişim amacıyla kullanırken kiminle konuştuğumuz, konu hakkında ne bildiği ne kadar bildiği ne kadar samimi ya da resmi olduğumuz, yaşı, kısacası kimle, nerede, ne konuştuğumuza göre kullandığımız dili ayarlama becerisidir. Dilin tamamen pratik boyutudur. OSB'li çocuklar genellikle bu becerilerde zorluk yaşarlar ve dili sohbet etmek, sosyal ilgi ya da yorum ve bilgi alma, verme amaçlı kullanmak yerine temel gereksinimlerini karşılamak da diyebileceğimiz istek-reddetme amaçlı davranış düzenlemek amacıyla kullanırlar.

Bunu yaparken kısa ve basit yapıları daha çok tercih ederler. Bazen karmaşık ve uzun cümleler ile üst düzey sözcükleri de kullanabilirler. Ancak bunu çoğu zaman sınırlı ilgi alanları hakkında konuşurken yaparlar. Kelebekler, arabalar, kaktüsler gibi.

Dilin kullanımı aynı zamanda gözkontağı kurma, sıra alma, karşıdaki kişiyle mesafeyi ayarlamak, yüz ifadelerini, vücut dilini, el-kol hareketlerini uygun kullanmak gibi dilin sözel olmayan boyutunu da kapsar. OSB'li çocuklar genel olarak bu boyutta da sıkıntı yaşarlar. Gözkontağı kurma süreleri bazen çok sınırlı olabilirken bazen de delip geçen bakışlar kullanabilirler. OSB'li çocuklarda yaşanan sınırlılıklardan biri dikkatini yöneltmesi istenen bir nesne veya insan yüzüne görsel dikkatini yönlendirme sınırlılığıdır. Diğer bireylerle sohbet ederken göz kontağı kurma, yüze odaklanma karşımızdaki kişiyi dinlediğimizi ve ilgimizi gösterir. Karşımızdaki kişileri dinlerken onların gözlerine bakar, ağızlarını takip ederiz. OSB'li bireyler ise daha çok yüzün farklı bölgelerine odaklanırlar. OSB'li bireylerde gözlenen bu sınırlılık veya yüze odaklanma stillerindeki sıradışılık, göz izleme teknolojisine dayalı deneysel araştırmalar ile ortaya konulmuştur.

OSB'li bireylere özgü bir diğer farklılık da konuşma sırasında yapılan anlatımına uygun vurgu ve tonlama kullanma, ses şiddetinin alçak ve yüksek olması ve anadilinin ezgisini uygun bir şekilde kullanabilme becerisidir. OSB olan çocuklarda duygusal bir tonlama ifadesi olmadan, tekdüze, monoton konuşma da gözlemlenmektedir. Bu duruma "robotik konuşma"da denilir. OSB'li çocuklar konuşurken kimi zaman karşılarındaki kişinin sözlerini, cümlelerini aynen onların söyledikleri gibi tekrar ederler. Öyle ki söylenen sözü kimin söylediğini ve hangi ruh haliyle (öfkeli, heyecanlı, şefkatli vb.) söylediğini dahi ayırt edebilirsiniz. Bazen de çok alçak ya da çok yüksek sesle konuşabilir uygun olmayan yerlerde vurgu kullanabilirler.

OSB olan çocuklar kendilerini ifade etme, duygularını aktarma, başkalarının duygularını anlama ve yorumlama, başkalarının yüz ifadelerini anlama, yorumlama, kendi yüz ifadelerini bağlama ve konuya uygun kullanma, jest ve mimikleri anlama, yorumlama ve kullanmada sınırlılık gibi pek çok beceride zorlanabilmektedirler. Buldukları sosyal ortamlarda karşılıklı ilgi, ortak dikkat, sohbet becerilerinde önemli ölçüde sınırlılıklar yaşamaktadırlar. Bu noktada OSB olan çocukların en önemli yetersizliklerinden biri sosyal etkileşim ve iletişimde yaşadıkları yetersizliklerdir.

Sosyal iletişim, dilin sosyal bağlamlarda kullanılmasıdır ve sosyal etkileşimi, sosyal bilişi, dilin kullanım boyutunu ve dil işlemeyi kapsamaktadır. Amerikan Konuşma, Dil ve İşitme Birliği'ne (ASHA) göre sosyal iletişim üç ana beceriden oluşmaktadır. Bunlar;

- Dilin farklı nedenler ile kullanımı. Örneğin;
 - o Selamlama ("Merhaba" veya "Hoşça kal" deme)
 - o Bilgilendirme ("İşten sonra eve gideceğim.")
 - o İstek Bildirme ("Kahve yapayım.")
 - o Söz Verme/Vaat etme ("Sana oyuncak alacağım.")
 - o Rica Etme ("Lütfen, bir bardak su verir misin?")
- Dili, belli bir durum veya dinleyici için değiştirme. Örneğin;
 - o Bir çocuğa ve bir yetişkine farklı şekillerde konuşma
 - o Belli bir konu hakkında bilgi sahibi olmayan kimseyi bilgilendirmek için detaylı açıklama yapma veya konu hakkında önceden bilgi sahibi olan kimseye detaylar hakkında açıklama yapmama
- Hikaye anlatımı ve sohbetler için kurallara uyma. Örneğin;
 - o Sohbet esnasında sıra alma
 - o Konuşmaya başladığınızda konuyu başkalarına bildirme
 - o Konuya bağlı kalma
 - o Birisi sizi anlamadığında, anlatmak istediğinizi bir başka yol kullanarak söyleme
 - o Jest ve vücut dili kullanma (İşaret etme gibi)
 - o Konuşma esnasında birisine ne kadar yakınlıkta durulması gerektiğini bilme
 - o Göz kontağı kurma ve mimik kullanma

Bu proje "Proje EV-DES: Erken Çocukluk Döneminde Gelişimsel Gerilik/Yetersizlik Tanılı Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Çevrim içi Evde Destek Programının Tasarlanması ve Uygulanması" adı ve 120K170 proje numarası ile TÜBİTAK 1001 COVID-19 özel çağrılı program kapsamında 1 Temmuz - 31 Aralık 2020 süresince desteklenmektedir.

PROJE EV-DES

Erken Çocukluk Döneminde Gelişimsel
Gerilik/Yetersizlik Tanılı Çocukların Ebeveynlerine
Yönelik Çevrim içi Evde Destek Programının
Tasarlanması ve Uygulanması

www.evdedestekprojesi.com | info@evdedestekprojesi.com

